

ОБЛІК ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДРИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Розвиток правової науки йде поруч із дослідженнями, постановкою наукових експериментів, результати яких закріплюються у науково-технічній продукції, а під час впровадження у навчальний процес кафедри — у навчально-методичних розробках. Створені працівниками кафедри науково-технічні, навчально-методичні роботи мають ознаки авторського права та можуть обліковуватися як об'єкти права інтелектуальної власності. Однак розподіл результатів праці кафедри за ознакою інтелектуального внеску кожного по формальних показниках через відсутність чіткої методики фіксації, обліку, накопичення авторського доробку працівників частіше не виконується. Це викликає зайву напруженість з приводу збереження прав інтелектуальної власності, іноді — заважає ефективній роботі професорсько-викладацького складу, сталому функціонуванню кафедри як творчого колективу, реалізації цивільних, трудових, соціальних гарантій особи викладача.

Поширення досліджень з питань інтелектуальної власності (далі — ІВ) [1], у т.ч. для управління промисловістю та освітою [2], суб'єктами господарювання з інших галузей [3], освітою [4] створює теоретичне підґрунтя для розв'язання проблематики інтелектуальної праці викладачів та відповідного її обліку. Так, під час первинних дискусій понад 50 % часу для пересічного викладача присвячувалось обговоренню правил створення та захисту інтелектуального продукту [5], уникнення спірних питань, профілактиці порушень авторського права [6]. При цьому особисту зацікавленість виявляли викладачі, які не мали наукового ступеню (50 % учасників дискусії), при тому, що загальна кількість осіб без наукового ступеню на той час складала лише 43,48 % від особового складу кафедри. Дискусія стосувалась саме такого виду інтелектуальної продукції як навчально-методичне забезпечення — 100 % обсягу дискусії. Інші варіанти продукції інтелектуальної творчої праці (наукові статті, науково-дослідні роботи кафедри, дисертації тощо) інтересу не викликали. Однак типологізації облікових процедур з питань обліку прав інтелектуальної власності під час роботи підрозділів вищої освіти дотепер не зроблено.

Метою статті є визначення можливостей збереження прав інтелектуальної власності особи — викладача вищого навчального закладу, що створюється під час його праці з колективом кафедри.

Організація навчального процесу здійснюється навчальними підрозділами вищого навчального закладу (факультетами, кафедрами, відділеннями, предметними або цикловими комісіями тощо) на основі внутрішніх документів, що відповідають нормативним актам у сфері вищої освіти. Організація навчального процесу базується на багатоступеневій системі вищої освіти. Усі форми навчального процесу — навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи [7, ст. 43] — потребують інтелектуальних зусиль працівника — викладача. Розробка комплектів навчально-методичної документації (далі — НМКД) також передбачає витрачання інтелектуальної творчої праці викладача, яка має ознаки ІВ.

Для організації навчального процесу сьогодні використовуються можливості сучасних інформаційних технологій (далі — ІТ) навчання, орієнтація на формування нової якості освіти. Це передбачає виховання здобувачів вищої освіти як освічених, гармонійно розвинутих особистостей. Задля виховання основних компетенцій фахівця нового покоління (здатність до постійного оновлення власних наукових знань, професійна мобільність, швидке реагування на зовнішні виклики, полегшена адаптація до змін тощо) потребується гнучка система навчального процесу та включення до нього особистих знань викладача, оснований на інтелектуальній праці. Така постійна адаптація навчального процесу до нових вимог супроводжується також виконанням інтелектуальної роботи та створенням елементів ІВ.

Організація навчального процесу підтримується відповідним навчально-методичним, науково-методичним забезпеченням. Для кожної навчальної дисципліни, закріпленою за кафедрою, розробляється певний

пакет методичних матеріалів у розрізі нормативних та вибіркових дисциплін. З наведеного у Законі України «Про вищу освіту» Переліку нормативних та внутрішніх документів з організації навчання [8] понад половини позицій має розроблятися кафедрою за рахунок творчої праці викладачів та потребує збереження (захисту, обліку, нагромадження тощо). Водночас розробку навчальних планів (навчальні робочі плани) та деяких інших складових науково-методичного забезпечення винесено за межі компетенції викладацького складу кафедри. Ці елементи ІВ обліковуються окремо, наприклад, за типологією Номенклатури справ вищого навчального закладу. Коли лектор, якому доручено читати курс лекцій, подає на кафедру (предметну або циклову комісію) складений ним конспект лекцій (авторський підручник, навчальний посібник) та інші авторські методичні матеріали, йдеться вже про оформлення у матеріальному вигляді певного об'єкту ІВ.

До тексту Робочої програми навчальної дисципліни включають усі необхідні для якісного засвоєння знань елементи інформаційного, методичного, науково-педагогічного, дидактичного плану. За відсутністю методичних рекомендацій стосовно розподілу та закріпленню прав особи на об'єкти ІВ у вищих навчальних закладах, бажано залучатися згодою розробника — викладача, наприклад, щодо приблизного або попереднього розподілу авторських прав у складі НМКД: за титулом авторства та прототипом, який автор використовував під час підготовки НМКД. За вимогами Міністерства освіти і науки України (МОНУ) [9] обов'язковими складовими сучасних Робочих програм навчальної дисципліни для вищих навчальних закладів мають бути такі (Форма № Н — 3.04) — табл. 1.

Таблиця 1. Зміст Робочої програми навчальної дисципліни по складових

№	Назва складової Робочої програми дисципліни	Обсяг*	Код
1	Титульний аркуш за встановленою формою	1 арк.	Н _{3. fg-1}
2	Вихідні дані розробника та навчальної установи	1 арк.	Н _{3. fg-2}
3	Опис навчальної дисципліни	1 арк.	Н _{3. fg-3}
4	Мета та завдання дисципліни, вміння, знання	1 арк.	Н _{3. fg-4}
5	Програма дисципліни по змістовних модулях	1 арк.	Н _{3. fg-5}
6	Структура дисципліни по змістовних модулях	1 арк.	Н _{3. fg-6}
7	Теми та обсяг семінарських (інших) занять	до 7-10%	Н _{3. fg-7}
8	Самостійна робота студентів	до 7-10%	Н _{3. fg-8}
9	Індивідуальні завдання для студентів	до 20%	Н _{3. fg-9}
10	Методи навчання	до 3-5%	Н _{3. fg-10}
11	Методи контролю знань студентів	до 3-5%	Н _{3. fg-11}
12	Розподіл балів оцінки знань по темах	1 арк.	Н _{3. fg-12}
13	Методичне забезпечення дисципліни	до 10%	Н _{3. fg-13}
14	Рекомендована література	до 10%	Н _{3. fg-14}
15	Інформаційні ресурси	до 1 арк.	Н _{3. fg-15}

Примітка. * — приблизний обсяг відповідної складової, що вказано у % до загального обсягу програми, або в аркушах

Задля спрощення ідентифікації складових робочих навчальних програм, що розроблені кафедрою, для них уведено кодифікацію { Н_{3. fg-1}; ...; Н_{3. fg-15} }, де позначками fg ідентифіковано навчальні дисципліни кафедри. Слід зауважити, що тексти навчально-методичного забезпечення становлять інтелектуальну власність їх розробника — автора. Тому під час оновлення таких матеріалів слід уважно дотримуватися вимог щодо авторського права, виконувати правила цитування, робити посилання на джерело-прототип та вживати інших заходів з метою захисту авторських прав. Паралельно матеріали архівуються в електронному вигляді. Однак при цьому авторські права стають практично незахищеними. Також потребується додаткова процедура верифікації текстів паперового та електронного носіїв. Особливості підготовки НМКД в умовах поширення ІТ суттєво полегшують працю його розробника, але водночас несуть ризик небезпеки поводження з авторськими правами, що належать іншим особам.

Звичайно, кафедра не має технічних можливостей щодо перевірки змістовної якості тексту НМКД, його наповненості суто авторськими формулюваннями, відсутністю некоректних запозичень (плагіату). Тому кращим контролером авторської «чистоти» методичного продукту виглядає саме розробник, прізвище якого проставляється на титулі НМКД. Але ефективним інструментом діалогу з автором може стати анкетування, що робиться на добровільних засадах в умовах зацікавленості респондента, його відкритості та чесності відповідей. Іноді для устаткування навчального процесу методичними засобами достатньо зробити їх інвентаризацію, фіксуючи наявність або відсутність текстової форми навчально-методичного засобу. У табл. 2 подано приклад (по кодах m1 — m5) фронтального забезпечення навчально-методичними засобами.

Таблиця 2. Інвентаризація готовності текстів навчально-методичного забезпечення кафедри станом на фіксовану дату

Код	Назва дисципліни, викладач	Робоча програма навчальної дисципліни, рік				ККР	Конспект	Білет
		Обсяг друк. арк.	2010	2011	2012			
m1	Бюджетна система	2,09	+	+	+	+	+	+
m2	Бюджетна система України	2,09	+	-	+	-	+	+
m3	Бюджетний менеджмент	2,36	+	+	-	+	-	+
m4	Бюджетний та податковий аналіз та планування	1,02	#	+	+	-	-	+
m5	Валютне регулювання	0,57	#	#	+	+	-	+

Примітки. «+» — документація є в повному обсязі;
«-» — документація відсутня або не відповідає вимогам;
«#» — інвентаризувати (вказати) неможливо;

Технологія обліку виконується за допомогою інформації, яку можна отримати через анкетування авторського доробку стосовно НМКД в межах кафедри. До Анкети бажано включити такі питання: 1) назву (дисципліна) та вид об'єкту ІВ; 2) кількість варіацій авторської розробки, наприклад, за розподілом на денну та заочну форми, спеціальностями в межах галузі знань тощо; 3) витрати часу по кожній варіації інтелектуального продукту або загальні (усереднені тощо); 4) пропорція використання прототипу (обсяг запозиченого матеріалу з чужими авторськими правами) — у відсотковому вимірі на розсуд автора розробки, тобто самооцінка; 5) оцінку вартості вкладеної праці і вартості розробки; 6) часткову участь інших працівників кафедри без ознак авторського внеску (консультативна допомога, технічне обслуговування тощо) — у відсотковому вимірюванні на розсуд автора розробки, тобто самооцінки; 7) можливо інші показники, що виражають суттєві сторони авторського внеску та авторської праці.

Усього в анкетуванні було задіяне 8 викладачів кафедри, у т.ч. 1 — без наукового ступеня. За швидкістю відповіді на питання Анкети розподіл був таким — табл. 3.

Таблиця 3. Розподіл якості реагування на питання Анкети серед викладачів

№	Науковий ступень	Кількість	Швидкість відповіді, не більше			
			1 доби	1 тижня	1 місяця	не має
1	доктор наук	1	1	-	-	-
2	кандидати наук, з них	6	3	-	1	2
3	не за профілем кафедри	1	-	-	-	1
4	без ступеня	1	1	-	-	-
	Усього ,	8	5	0	1	2
	у т.ч. у %	100	62,5	0	12,5	25,0

Джерело: підготовлено автором за результатами анкетування 25.10.2012 р. — 30.12.2012 р.

Робота викладача формує базу для зародження інтелектуальної власності та особових немайнових результатів викладацької праці — об'єктів права інтелектуальної власності. Результати обговорень публікуються у фахових виданнях, розповсюджуються серед професорсько-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. Навчальний процес кафедри треба якомога наближати до практики, реальних потреб суб'єктів господарювання у фахівців вищого ґатунку. Задля цього у навчальний процес впроваджуються інноваційні розробки, елементи наукових підходів, що надаються студентам у весь час навчання.

Інновації та результати наукових досліджень складають окремий сектор роботи кафедрального колективу. Організація навчального процесу базується на багатоступеневій системі вищої освіти та розмаїтті форм, кожна з яких потребує інтелектуальних зусиль з боку викладача — носія знань та виробника інтелектуального продукту. За своєю звітністю, порядком обліку та розподілу результатів спільної праці вони несуть авторську змістовність. Виокремлення творчого доробку колективу і кожного викладача стає можливим завдяки налагодженню роботи з обліку інтелектуальної власності як окремої ланки кафедральної роботи.

В умовах відсутності нормативно визначених методик оцінки напруженості інтелектуальної праці використовуються ефективні інструменти — анкетування, фронтальний підходи, кодифікація продукції. Тому вагомим засобом збереження авторської «чистоти» методичного продукту, а водночас — ефективним інструментом діалогу з автором може стати анкетування, що робиться на добровільних засадах в умовах зацікавленості респондента, його відкритості та чесності відповідей. Доцільним також виглядає комплектування окремого Реєстру для обліку об'єктів та елементів ІВ, до якого додаються усі матеріали, пов'язані із розробкою, обговоренням, захистом об'єктів ІВ, що готуються кафедрою. В подальшому перспективним виглядає аналіз системних засобів, що стимулюватиме інтелектуальну працю викладачів вищих навчальних закладів та підвищують гідність особи у сфері авторського права.

Використані джерела:

1. *Промислова власність в Україні: проблеми правової охорони*: зб. наук. ст. / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, МЦ ПППВ при ІДП ім. В.М. Корецького НАН України; [заг. ред. Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Бошицький]. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. — 544 с.
2. Федорова В. Планування складу та обсягів повноважень суб'єктів операції внесення майнових прав до статутного капіталу господарського товариства / В. Федорова, С. Чікін // *Інтелектуальна власність*. — 2011. — № 10. — С. 51-56.
3. Дем'яненко М.В. Облік інтелектуальної власності в аграрних підприємствах / М.В. Дем'яненко. — К.: Інститут аграрної економіки, 2006. — 54 с.
4. Бутнік-Сіверський О.Б. Особливості обліку об'єктів права інтелектуальної власності у роботі вишів / О.Б. Бутнік-Сіверський // *Організація діяльності підрозділів з питань інтелектуальної власності вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації* // Навчальний семінар. — К.: Державний інститут інтелектуальної власності, 2008.
5. *Інтелектуальна власність в системі фахової підготовки фінансистів* / Постійно діючий семінар кафедри Державних та місцевих фінансів АМУ // Матеріали обговорень та дискусій за 2010 — 2012 рр.
6. Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 11 липня 2001 року N 2627-III // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 35. — С. 1-16.
7. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року № 2984-III // Урядовий кур'єр. — 2002. — № 18. — С. 1-16.
8. *Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах* / Затверджено Наказом Міністерства освіти України № 161 від 2 червня 1993 року.
9. *Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації* / Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29.03.2012 р. № 384.
10. *Господарський та Цивільний Кодекси України*. — К.: Центр економічної освіти, 2004. — 450 с.

Кондрашихін А. Б. Облік прав інтелектуальної власності викладачів кафедри у вищому навчальному закладі освіти.

Розглянуто методику збереження й обліку інтелектуальної власності через структуру навчально-методичного забезпечення кафедри. Досліджено дієві важелі захисту авторського права, наукового доробку особи-автора та підвищення його гідності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, кафедра, вища освіта, гідність особи, навчально-методичне забезпечення.

Кондрашихин А. Б. Учет прав интеллектуальной собственности преподавателей кафедры в высшем учебном заведении.

Рассмотрена методика сохранения и учета интеллектуальной собственности на примере учебно-методического обеспечения кафедры. Исследованы действенные механизмы защиты авторского права, научных разработок лица — автора и поддержка его чести.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, кафедра, высшее образование, чести лица, учебно-методическое обеспечение.

Kondrashyhin A. Accounting for intellectual property rights of the department teachers in the High school education establishment.

The method of storage and accounting of intellectual property through the structure of the teaching of the department. Investigated effective levers of copyright protection, scientific achievements and person-by increasing its dignity.

Key words: intellectual property department, higher education, dignity, teaching support.